

УДК 378.1:005.336.5

Троїцька Т.С., Фокшек А.В.

**МЕТОДОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО УПРАВЛІННЯ
ПЕДАГОГІЧНИМ ПРОЦЕСОМ ТА РОЗВИТОК
РЕФЛЕКСИВНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА**

Постановка проблеми. Важливою проблемою забезпечення ефективного функціонування системи освіти в сучасних умовах, її інтеграції в міжнародний освітній простір є оптимізація управління педагогічним процесом, який зумовлений комплексом факторів, умов та

шляхів його удосконалення, а також впровадженням результатів наукових досліджень в управлінську та педагогічну практику. Професійна підготовка педагога є сферою життя людини як особистості, яка виражається в її світоспілкуванні, світорозумінні, світосприйнятті, а методологічна підготовка – одним з найвпливовіших чинників готовності до професійної діяльності.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Вивченню методологічної готовності майбутнього педагога до управління педагогічним процесом останнім часом присв'ячено багато праць науковців (В. Андрущенко, В. Гершунський, І. Зязюн, О. Касьян, В. Краєвський, Ю. Кулюткін, В. Кушнір, В. Лутай, Г. Сухобська, О. Трубіцина, В. Шапар, Т. Яценко та інші). Разом з тим, методологічній підготовці студентів вищих педагогічних навчальних закладів у цьому контексті приділяється недостатня увага.

Результати дослідження та їх обговорення. Якщо сприйняти як аксіому твердження про те, що на процес формування професійної готовності майбутніх педагогів до управління педагогічним процесом впливає значна кількість чинників, зокрема світоглядних, то слід визнати велику потребу в аналізі світоглядно-методологічних складових цілеспрямованого впливу на процес професійного зростання педагога. Саме тому метою статті є з'ясування сутності методологічної готовності до управління педагогічним процесом.

Відомо, що педагогічний процес має таку системну складність, яку описати у межах однієї науки, а тим більше одного методу, підходу, однієї теорії, практично неможливо. Ми погоджуємося з твердженням В. Кушніра, що „методологічна підготовка покликана сформувати в педагога уявлення про педагогічний процес як нескінченно можливий, і методологічна підготовка є необхідним складником професійної

підготовки майбутніх вчителів“ [3, с. 24]. У цьому розумінні, методологічна готовність постає системою уявлень про стратегії, мету, зміст, функції, тенденції сучасної освіти, а також сукупністю вмінь та навичок управління цими компонентами освіти. У з'ясуванні сутності методологічної готовності є необхідність встановити її характерні зв'язки з професійною готовністю майбутнього педагога. Ми вважаємо, що в цьому контексті методологічну підготовку можна схарактеризувати в трьох аспектах:

- методологія у межах традиційної системи навчання починається там і тоді, де з'являється сумнів у використанні методів, способів, засобів дії, тому у контексті професійної підготовки майбутнього педагога у вищих навчальних закладах цей процес певною мірою розпочинається для значної частини студентів лише з активної практики, тобто з IV курсу, якщо студент не займається спеціально науковою діяльністю;
- готовність майбутнього педагога до професійної діяльності повинна відповідати новому рівню професійної компетентності, ключовими в якій слід визначити ціннісно-сміслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова компетенції та особистісне самовдосконалення, які надають більш синкретичного змісту професійній підготовці вчителя, оскільки кожна з компетенцій зумовлена методологічною складовою та розвивається і формується на методологічних засадах;
- поняття „готовність“ та спрямування професійної підготовки майбутнього педагога на особистісно орієнтовані технології обов'язково „центрують“ процес „усіх підготовок“, навколо особистісних програм майбутніх педагогів до самозростання і самовдосконалення та навколо створення умов для цього розвитку.

Таким чином, методологічна підготовка має бути заснована на тих складових освітнього процесу, які забезпечують нові пріоритети розвитку людини в сучасній цивілізації, і майбутній педагог буде здатним створити нову педагогіку цілісного розвитку особистості. Якщо екстрополювати цю категорію на управління педагогічним процесом, то вона, перш за все, постає як проблема управління знаннями, тобто „створенням інформаційного середовища, в якому відбувається інтегрований процес виявлення й одержання явищ і прихованих знань, необхідних для творчого розумового процесу, їх якісної оцінки, перетворення і збереження для поширення і спільного використання, з метою створення і формування нового знання необхідного фахівцям для ухвалення рішень з конкретного питання“ [2, с. 23].

Спробуємо в конкретному випадку (контекстуально) окреслити можливі варіанти такої моделі управління процесом формування методологічної готовності педагога. Так, у навчальній дисципліні „Основи педагогічної майстерності“ нами запропоновано модульне вивчення блоків дисциплін, перший з яких присвячено проблемі „Педагогічна майстерність у контексті сучасних освітніх змін“. Метою цього блоку є: опанування понятійного апарату тем, які вивчаються; формування розуміння високого призначення професії вчителя в суспільстві; з'ясування ролі педагогічної майстерності в системі педагогічного знання; розкриття змісту, структури, функцій педагогічної майстерності; окреслення контурів сучасної освітньої стратегії; ознайомлення з новими освітніми технологіями; осмислення провідних чинників гуманістичної парадигми освіти; усвідомлення алгоритму продуктивної діяльності з курсу „Педагогічна майстерність“.

Працюючи над проблемою педагогічної майстерності у контексті освітніх змін, студент повинен знати ключові поняття та категорії тем, які

вивчаються та головні тенденції сучасного реформування освіти, щоб мати можливість свідомо та компетентно визначати напрями власного саморозвитку, орієнтуючись на необхідні для вчителя знання, уміння і навички. Стосовно визначеної проблеми, мова йде, перш за все, про вміння утримувати стійку професійну позицію педагога, який розуміє значимість своєї професії, тобто реалізації і розвитку педагогічних здібностей; вміння керувати своїм емоційним станом, надаючи йому конструктивного, а не руйнівного характеру; усвідомлення власних позитивних можливостей і можливостей учнів, які сприяють зміцненню своєї позитивної „Я“-концепції, а також розуміння перспективи власного професійного розвитку, визначення індивідуального стилю, максимального використання природних інтелектуальних здібностей тощо.

Слід виділити групи вмінь, які пов'язані з інтегральною, невід'ємною здібністю вчителя оцінювати свою працю в цілому – вміння побачити причинно-наслідкові зв'язки між цілями, завданнями, способами, засобами, умовами і результатами. Педагогу необхідно переходити від оцінки окремих педагогічних вмінь до оцінки власного професіоналізму, результативності своєї діяльності, від окремого до цілого, бачити в педагогічній ситуації проблему і формулювати її у вигляді педагогічних задач, при постановці педагогічної задачі орієнтуватись на учня як на активного учасника навчально-виховного процесу; конкретизувати педагогічні задачі, обирати оптимальне вирішення ситуації, що склалася, передбачити близькі і віддалені результати вирішення педагогічних задач тощо.

Особливо цінною, вважаємо ми, є діяльність студентів-старшокурсників щодо розв'язання педагогічних задач і ситуацій як аналітичного матеріалу, який містить факти, інформацію про учня, про школу, про технології з певною характеристикою конфліктності,

колізійності. Тому розв'язування педагогічних задач базується на знанні етапів конфлікту, „вузлів“ конфлікту, психодіагностики особливостей особистості, на вмінні інтерпретувати емпіричні матеріали; корегувати індивідуальні характеристики тощо. Слід усвідомити також, що вказаний вид діяльності пропонується не лише для того, щоб навчити адекватно реагувати на вчинки школярів, а для того, щоб на складному матеріалі з педагогічних буднів навчити студентів педагогічній техніці, виховувати педагогічний такт, формувати гуманістичні настанови, розуміючи педагогічну ситуацію як короткочасну взаємодію вчителя з учнем на основі різних норм, цінностей, інтересів, що супроводжується значними емоційними проявами і спрямовані на перебудову взаємовідносин.

Цей модуль включає значний блок питань до дискусії та роздумів:

1. Більшість вчителів і викладачів намагаються будувати навчальний процес за схемою: пояснення-сприймання-відтворення-закріплення. Чи є ця схема продуктивною? Чи можна визнати її стереотипом?

2. Як Ви вважаєте, сучасна організація аудиторних занять (лекційна, семінарська тощо) стримує чи активізує мотивацію до навчання?

3. Існує думка, що професія вчителя унікальна. У чому її унікальність?

4. Як Ви розумієте думку про те, що педагог несе соціальну відповідальність за результати своєї праці?

Відповіді на дискусійні питання потребують від студента не лише глибоких знань проблеми, але й власних рефлексивних міркувань щодо зазначеної проблеми. Саме тому „смісловим навантаженням“ модуля постає самостійна та рефлексивна робота студентів з матеріалом таблиці.

Таблиця 1.

Сучасні тенденції розвитку освіти

<u>Було та існує зараз</u>	<u>Новий аспект</u>
1. Освіта передає молодій генерації знання і досвід.	Освіта спрямована на індивідуальний розвиток Homo Educandus (людини, яка навчається), на її становлення, самовдосконалення, навчання жити „тут і тепер“; освіта навчає життю, яке не причиняє негараздів іншим, формує інноваційну потребу – жити в умовах постійних змін.
2. Освіта готує учнів до майбутнього життя.	Орієнтація у викладанні на структуру матеріалу; метою навчання стає саморозвиток, самовдосконалення, „know how“; навчання будується на основі критичного і логічного осмислення конкретних ситуацій.
3. Освіта готує учнів для найближчого майбутнього, яке є покращеною копією сьогодення.	Набуття знань про світ здійснюється в діяльності, що „імітує“ майбутню професію; відкриваються нові знання і засоби продуктивної діяльності.
4. Освіта орієнтує навчання на обсяг матеріалу.	Орієнтація освіти на вирішення конкретних проблем, які стоять перед суспільством, людиною; постановка і формування власних цілей і вибір засобів їх досягнення.
5. Метою навчання є придбання знань.	Прагнення до об’єктивного і своєчасного контролю.
6. Навчання спирається на сталі знання.	Унікальність кожного навчального закладу; узгодженість дії всіх підрозділів (усі за одного).
7. У навчанні знання накопичуються „до потреби“.	Гнучкість навчальних програм, можливість вибору викладача учнями; постійний інноваційний процес, який охоплює усі сфери діяльності навчального закладу.

Після опрацювання матеріалу студенти мають відповісти на запитання:

1. Чому деякі дослідники, визначаючи компоненти педагогічної майстерності (загальнокультурний, психолого-педагогічний, предметно-

технологічний), наполягають на необхідності гуманістичної її складової (А. Вербицький, І. Зязюн та інші)?

2. Чому тенденції, що подані в правій колонці, є тільки орієнтиром в освітній діяльності, і вони не скасовують дії старих тенденцій?

3. Аргументуйте думку:

- „Постановка цілей навчання в наш час занадто ідеологізована, тому що...“
- „Я вважаю, що в навчанні слід керуватися правилом Суворова „Тяжко в навчанні, легко в бою“, тому що...“
- „Навчання і підготовку до майбутнього життя слід вважати також частиною цього життя і тому...“
- „Я надаю перевагу старим, апробованим і вивіреному знанням, тому що...“
- „Сталі знання не повинні заважати пошуку нових рішень старих проблем і взагалі відкриттю нових знань, тому що...“ і т.п.

Отже, така системна робота може бути спрямована на покращення методологічної, інформативної та структурологічної складових управління педагогічними знаннями. Саме через методологічну, філософсько-освітню основу, через акцентування уваги студентів на світоглядних аспектах з'являється можливість для них увійти в діалог з автентичною педагогічною думкою, відчувати особливу тональність викладача, сприйняти специфічність освітньої рефлексії, яку П. Тейяр де Шарден розумів як „набуту свідомістю здатність зосередитися на самій собі та оволодіти собою як предметом, що характеризується специфічною сталістю та своїм специфічним знанням: здатністю вже не просто пізнавати, а пізнавати самого себе, не просто знати, а знати, що знаєш“ [4, с. 136].

Джерела рефлексивного підходу до пізнання явищ і предметів дійсності описували у своїх працях філософи: Р. Декарт, який ототожнював рефлексію

зі здатністю індивіда зосередитися на змісті своїх думок, абстрагуючись від зовнішнього, тілесного, Дж. Локк, який розділив відчуття й рефлексію, трактуючи її як особливе джерело знання - внутрішній досвід, на відміну від зовнішнього, заснований на діяльності органів почуттів. У сучасній гносеології рефлексія розглядається переважно як один з методів пізнавальної діяльності, а у психологічному словнику В. Шапар поняття „рефлексія“ трактує „як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів, що припускає особливу спрямованість уваги на діяльності власної душі, а також як достатню зрілість суб'єкта, яка не стане розвинутою, якщо особистість не виявить схильності до міркування над самою собою й не спрямує спеціальну увагу на власні внутрішні процеси; як механізм взаєморозуміння - осмислення суб'єктом того, якими засобами й чому він зробив те або інше враження на партнера спілкування; рефлексія - не просте знання або розуміння самого себе, але й з'ясування того, як інші знають і розуміють „рефлексуючого“, його індивідуальні особливості, емоційні реакції й когнітивні уявлення, причому змістом останніх виступає предмет спільної діяльності, і розвивається особлива форма рефлексії - предметно-рефлексивні відносини“ [6, с. 530].

Саме тому, на нашу думку, рефлексію варто розглядати не тільки як здатність людського мислення усвідомлювати свої власні форми й зміст, критично аналізувати передумови й методи пізнання, а як універсальний спосіб аналізу власного психічного стану, який заснований на системному підході, аналізу явищ дійсності й самої рефлексивної функції щодо об'єктів управління.

Український психолог Т. Яценко зазначає, що „рефлексія є принципом людського мислення, що сприяє осмисленню і усвідомленню власних форм поведінки і передбачень. Це також предметний розгляд самого знання, аналіз його змісту й методів пізнання. Рефлексія може поставати у

вигляді активного самопізнання, що розкриває внутрішню будову і специфіку духовного світу людини“ [7, с. 116] Отже, рефлексуючи, людина займає стосовно себе позицію дослідника, який вступає у внутрішній діалог із собою з приводу самого себе як особистості і партнера зі спілкування або суб'єкта будь-якої діяльності, тобто, як стверджує А. Бізяєва „рефлексія як психологічна основа саморегуляції людиною своєї діяльності відбувається тому, що людина виступає для себе і як об'єкт управління, і як суб'єкт управління, який планує, організує й аналізує власні дії. Чим глибше розвинена в людині рефлексія, тим у більшій мірі особистість здатна бути суб'єктом свого життя, і саме рефлексія характеризується розвиваючою функцією“ [1, с. 33]. Подібну думку висловлювали Ю. Кулюткін, Г. Сухобська, О. Трубіцина, відзначаючи, що „саме під час рефлексії людина стає не просто суб'єктом своєї діяльності, але й суб'єктом управління цієї діяльності“ [1, с.21]; щодо професійного зростання педагога, то рефлексивне управління, в діяльності вчителя не тільки цілісно відбиває „внутрішній образ світу“ своїх учнів і своєї особистості як професіонала, але й спроможний зі значним ступенем достовірності цілеспрямовано її перетворювати, поглиблювати, корегувати й розвивати“ [5, с. 9].

Отже, поява рефлексії означає виникнення в людині внутрішнього життя, яке не протиставляється життю зовнішньому, а стає своєрідним центром управління власним станом і почуттями, тобто з'являється воля, отже свобода вибору. Людина, яка рефлексує, не пов'язана власними інстинктами, вона ставиться до навколишнього світу так, нібито підіймається над ним, стає вільною відносно нього, стає суб'єктом (господарем, керівником, автором) свого життя.

Висновки. Методологічна готовність до професійної діяльності є важливим елементом фахового становлення особистості майбутнього педагога і є параметром професійної готовності, зокрема до управління

педагогічним процесом. Методологічна підготовка забезпечує готовність майбутнього педагога до досягнення пріоритетних напрямків розвитку освіти, нових вимірів цілісного розвитку особистості.

Рівень розвитку рефлексії стає визначальним фактором досягнення майбутнім педагогом високих результатів у діяльності, оскільки здатність зайняти дослідницьку позицію стосовно своєї практичної діяльності та оцінка самого себе як суб'єкту і об'єкту цієї діяльності може служити критерієм визначення рівня професіоналізму вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А.А.Бизяева. – Псков: ПГПИ имени С.М.Кирова, 2004. – 216 с.
2. Клепко С.Ф. Наукова робота і управління знаннями: навч. посіб. / С.Ф.Клепко. – Полтава: ПОІППО, 2005. – 201 с.
3. Кушнір В. А. Теоретико-методологічні основи системного процесу вищої школи: автореф. дис... доктора пед.наук: (13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти) / В. А. Кушнір. – Київ, 2003. – 34 с.
4. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / П. Тейяр де Шарден. – М.: Наука, 1987. – 240 с.
5. Трубіцина О.М. Підготовка майбутніх учителів до рефлексивного управління процесом навчання учнів іноземній мові: автореф. дис... канд. пед.наук: (13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти) / О.М.Трубіцина. – Одеса, 2002. – 20 с.
6. Шапар В.В. Психологічний тлумачний словник / В.В.Шапар. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.
7. Яценко Т.С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика / Т.С.Яценко. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.

АНОТАЦІЯ

Троїцька Т.С., Фокшук А.В. Методологічна готовність до управління педагогічним процесом та розвиток рефлексивного мислення майбутнього педагога. У статті розглядаються категорії „готовності“ і питання

формування методологічної готовності майбутніх педагогів до управління педагогічним процесом, встановлено характерні зв'язки методологічної готовності з професійною підготовкою, контекстуально окреслено можливі варіанти управління методологічною підготовкою педагога.

Ключові слова. *Методологічна готовність педагога, модель управління педагогічним процесом, рефлексія.*

АННОТАЦІЯ

Троицкая Т.С., Фокшек А.В. Методологическая готовность к управлению педагогическим процессом и развитие рефлексивного мышления будущего педагога. В статье рассматриваются категории „готовности“ и вопросы формирования методологической готовности будущих педагогов к управлению педагогическим процессом, установлены характерные связи методологической готовности с профессиональной подготовкой, контекстуально очерчены возможные варианты управления методологической подготовкой педагога.

Ключевые слова. *Методологическая готовность педагога, модель управления педагогическим процессом, рефлексия.*

SUMMARY

Troitskaya T.S, Fokshek A.V. Methodological readiness to the teaching process management and the development of reflexive thinking of the future pedagogue. The categories of "readiness" and the formation of methodological readiness of future pedagogues to the management of teaching process, typical connection of methodological readiness with professional training is set, possible variants of methodological training management of pedagogue are contextually outlined.

Key words. *Methodological readiness of a teacher, model of a pedagogical process management, reflexion.*